

Ivan RAKO

Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH – 71 000 Sarajevo
irako87@gmail.com

LITURGIJSKA GRAĐA KNJIŽNICE KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U SARAJEVU: POVIJEST I TEOLOŠKA VRIJEDNOST

Sažetak

Rad donosi znanstvenu analizu i teološko vrednovanje liturgijskog fonda knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu. Nakon uvodnog prikaza liturgije kao izvora i vrhunca života Crkve, istraživanje obuhvaća povijesni razvoj i kontekst liturgijske građe od 17. do 21. stoljeća, s naglaskom na kontinuitet rimskog obreda i prisutnost istočnih liturgijskih tradicija. U središnjem dijelu rada analiziraju se struktura i sadržaj fonda prema vrstama i žanrovima građe, jezična i paleografska raznolikost, zastupljenost autora i izdavača te tematski presjeci između rimskih i istočnih liturgijskih izvora. Posebna se pozornost posvećuje teološkoj i znanstvenoj vrijednosti zbirke, njezinu doprinosu formaciji teologa i očuvanju crkvene memorije. U završnom dijelu rada naznačene su perspektive razvoja fonda, s preporukom za dopunu starijom, glazbenom i istočno-liturgijskom građom te za interdisciplinarnu nadogradnju zbirke. Fond se time potvrđuje kao locus theologicus – prostor u kojem se susreću vjera, povijest i znanost u službi liturgijske teologije.

Ključne riječi: Knjižnica KBF-a Sarajevo; liturgijska građa; rimski obred; istočne tradicije; povijesni razvoj; teološka baština.

Uvod

Liturgija je, prema Drugom vatikanskom saboru, „vrhunac prema kojemu teži djelatnost Crkve i ujedno izvor iz kojega proistječe sva njezina snaga“.¹ Kao mjesto uprisutnjenja otajstva Krista i konkretizacije zajedništva Crkve, njezinu dinamiku i povijest najbolje odražavaju liturgijske knjige i pisana baština koja kroz stoljeća čini temelj teološkog diskurza i identiteta zajednice. Knjižnice, napose crkvene, nisu samo zbirke knjiga: one su živa memorija, locus znanstvenih susreta i prostor oblikovanja

1 DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium*. Konstitucija o svetoj liturgiji. (22. XI. 1964.), br. 10, Dokumenti (Zagreb: KS, 72008.), 5.

identiteta, oblikuju intelektualni, duhovni i kulturni život te očuvanje baštine za buduće generacije. Liturgija je, prema konstituciji *Sacrosanctum Concilium*, ujedno čin Krista i njegova Tijela, Crkve, „po kojemu Bog biva savršeno proslavljen, a ljudi posvećeni“.² Stoga proučavanje liturgije nije tek akademski interes, nego sudjelovanje u otajstvu vjere, u razumijevanju Crkve kao zajednice koja ne samo vjeruje nego i slavi ono što vjeruje (*lex orandi – lex credendi*).

Razvoj liturgijske teologije, osobito od liturgijskog pokreta u 20. stoljeću, pokazuje koliko je važno sustavno proučavanje i dostupnost liturgijske literature za rast teološke misli i pastoralne prakse. Liturgijski pokret, koji je svoj puni izraz pronašao u reformama Drugoga vaticanskog sabora, obnovio je svijest da slavljenje liturgije nije izvanjsko ispunjavanje obreda, nego istinsko sudjelovanje u Kristovu vazmenom otajstvu. Upravo zato djela liturgijske teologije, povijesti obreda te komentari i priručnici ne svjedoče samo o povijesnom razvoju obrednih oblika nego i o teološkom sazrijevanju Crkve koja u liturgiji prepoznaje „izvor i vrhunac svoga života“.³ U tom se kontekstu posebno ističe uloga crkvenih knjižnica u misiji Crkve. One nisu tek prostori pohrane, nego mjesta živoga prenošenja vjere i kulture, što se očituje i u Pavlovim riječima: „Donesi mi knjige, osobito pergamente“ (2 Tim 4,13), koje svjedoče njegovu želju da i u posljednjim trenutcima života sve podredi širenju evanđeoske poruke. Crkva je, slijedom toga, uvijek prepoznavala važnost knjižnica kao dijela svojega evangelizacijskog poslanja, prostora u kojima se čuva, prenosi i produbljuje vjera kroz znanstveno i duhovno istraživanje.⁴ U tom duhu sveti Jeronim, kojega se s pravom naziva „Kristovom knjižnicom“, nije štedio truda u proširivanju svoje knjižnice, koju je držao nezamjenljivom radionicom za dublje razumijevanje vjere i duhovnoga života, te tako i danas ostaje trajnim uzorom učenika Riječi.⁵

Crkvene knjižnice, u kojima se čuvaju liturgijske knjige i omogućuje pristup spomenicima ljudske i kršćanske kulture svih vremena, predstavljaju neiscrпно blago znanja iz kojega Crkva i društvo mogu cr-

2 SC 7.

3 SC 10.

4 Usp.: PAPINSKO POVJERENSTVO ZA KULTURNA DOBRA CRKVE, „Le biblioteche ecclesiastiche nella missione della Chiesa „ (19. III. 1994.), https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pchc/documents/rc_com_pchc_19940319_biblioteche-ecclesiastiche_it.html (22.8.2025.).

5 Usp.: Papa FRANJO, Apostolsko pismo *Scripturae Sacrae Affectus* (30.IX.2020.), https://www.vatican.va/content/francesco/hr/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html (24.8.2025.).

piti sjećanje na svoju prošlost.⁶ Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, baštinica duge tradicije teološke izobrazbe u Bosni i Hercegovini, posjeduje značajan fond liturgijske građe koji svjedoči o dubokoj ukorijenjenosti liturgijske znanosti u našem teološkom prostoru. Taj je fond nastajao kroz više naraštaja profesorskog, znanstvenog i pastoralnog djelovanja te odražava kako povijesne slojeve liturgijskog nasljeđa, tako i recepciju liturgijske obnove nakon Drugoga vatikanskog sabora. Prisutnost djela na različitim jezicima svjedoči o otvorenosti sarajevske teološke sredine prema svjetskim liturgijskim strujanjima i njezinoj povezanosti s europskim teološkim središtima.

Predmet i cilj ovoga rada jest predstaviti fond knjižnice KBF-a kroz znanstvenu analizu njegove strukture, kronološkog razvoja, jezične i paleografske raznolikosti, tematskih presjeka, dominantnih autora i izdavača te naznačiti najvrednije i rijetke knjige koje čine temelj crkvene i narodne baštine. Znanstvena valorizacija u radu obuhvaća prikaz kontinuiteta liturgijske misli, smisao studija liturgike u Sarajevu te doprinos knjižnoga fonda formaciji teologa, svećenika i pastoralnih djelatnika, čineći fond ne samo arhivom nego i lebdećim prostorom formacije u duhu teološkoga i znanstvenoga poslanja.

1. Povijesni razvoj i kontekst liturgijske građe

Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu čuva iznimno vrijedan fond liturgijske građe koji obuhvaća više od tri stoljeća razvoja bogoslužne teologije i prakse. Kronološki gledano, najraniji sačuvani primjerci potječu iz 17. stoljeća, a najnoviji naslovi iz suvremenog razdoblja, sve do 2024. godine. Takav vremenski luk svjedoči ne samo o kontinuitetu liturgijskog života Crkve nego i o njezinoj sposobnosti da kroz stoljeća prepoznaje, čuva i teološki interpretira vlastito obredno nasljeđe. Liturgija se, u tom smislu, razvija organski kroz stoljeća, ona raste i oblikuje se, ali ostaje vjerna svojem izvoru; njezin razvoj ne znači prekid s prošlošću, nego trajni kontinuitet vjere koja poprima nove izraze u povijesti.⁷

6 Usp.: PAPINSKO POVJERENSTVO ZA KULTURNA DOBRA CRKVE, „Le biblioteche ecclesiastiche nella missione della Chiesa „ (19. III. 1994.), https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pchc/documents/rc_com_pchc_19940319_biblioteche-ecclesiastiche_it.html (22.8.2025.).

7 Usp.: J. RATZINGER, *The Spirit of the Liturgy* (San Francisco: Ignatius Press, 2000.), 78.

1.1. Najstarija građa i posttridentska epoha

Najstariji poznati naslov u fondu, *Rituale Romanum Urbani VIII Pont. Max. iussu editum* (1640.),⁸ predstavlja djelo koje stoji u samom središtu posttridentske liturgijske reforme. To izdanje, tiskano prema propisu jednoga od ključnih papa barokne epohe, pokazuje kako je Crkva u 17. stoljeću razvijala sustavnu i jedinstvenu normativizaciju svojega obreda, istodobno ostavljajući prostor za mjesne pastoralne prilagodbe. Takva knjiga nije bila tek obrednik u užem smislu, nego liturgijska teologija u praksi: cjelovit izraz crkvene samosvijesti prema kojoj su sakramenti i blagoslovi ujedno teofanijski čini vjere i konkretna povijesna mjesta spasenja.

Sljedeći sloj starije građe čine naslovi 18. i ranog 19. stoljeća, među kojima se ističe *Officia sanctorum Slavonico idiomate recitanda de praecepto ex indulto apostolico in aliquibus locis* (1791.).⁹ To izdanje, pripremljeno na slavenskom jeziku, od iznimne je važnosti jer pokazuje da je liturgijska kultura prostora današnje Bosne i Hercegovine oduvijek bila uronjena u dinamiku susreta između univerzalnoga rimskog obreda i mjesnih jezičnih i kulturnih izraza.

U liturgijskim priručnicima i pastoralnim komentarima 19. stoljeća, poput *Compendium Constitutionum ecclesiasticarum diocesis Ratisbonensis* (1835.)¹⁰ ili *Heilige Gefäße und Gewänder* Pia Parscha,¹¹ prepoznaje se prijelaz iz čiste rubrike k teološko-pastoralnoj interpretaciji svetih čina. Ta djela svjedoče o sazrijevanju liturgijske svijesti prema dubljem razumijevanju znakova i simbola bogoslužja, što će kasnije, u 20. stoljeću, postati temelj liturgijskog pokreta. Riječ je o knjigama koje predstavljaju "prijelaznu teologiju", svojom duhovnošću i stilom stoje još u tradiciji barokne pobožnosti, ali u njima izrasta jasna intuicija o potrebi obnove i teološke reinterpretacije obreda.

1.2. Kronološki kontinuitet i razvoj liturgijske misli

Kroz građu 18. i 19. stoljeća jasno se očituje premještanje fokusa s obredne točnosti prema mistagogiji, odnosno dubljem uvođenju vjernika

8 Usp.: *Rituale Romanum Urbani VIII Pont. Max. iussu editum* (Romae: Congregatio de Propaganda Fide, 1640.).

9 Usp.: *Officia sanctorum Slavonico idiomate recitanda de praecepto ex indulto apostolico in aliquibus locis* (Romae: Congregatio de Propaganda Fide, 1791.).

10 Usp.: *Compendium Constitutionum ecclesiasticarum diocesis Ratisbonensis* (Regensburg: Typis Josephi Thomann, 1835.).

11 Usp.: Pius PARSCH, *Heilige Gefäße und Gewänder* (Wien: Pia Parscha Verlag, oko 1890.).

u značenje svetih čina. Takav razvoj, vidljiv u teološkim komentarima i liturgijskim uputama, odražava širi europski kulturni kontekst i obrazac liturgijskog posvećenja vjernika u svakodnevnom životu. Knjižnični fond tako čuva tragove prijelaznog razdoblja između neoklasične pastoralne discipline i modernog liturgijskog preporoda, što daje ovom fondu više-slojnu hermeneutičku vrijednost.

Najnoviji naslov u fondu, *Velika knjiga litanija* (2024.),¹² pokazuje da knjižnica sustavno prati aktualne tokove liturgijske literature i nastavlja prikupljati građu koja odražava živo lice Crkve nakon Drugoga vatikanskog sabora. Ova knjiga, koja pripada žanru molitvenih i pučkih liturgijskih publikacija, simbolizira teološki povratak mistici jednostavnosti, liturgijski govor koji ostaje vjeran tradiciji, ali ga ona istodobno preobražava iznutra otvarajući put iskustvu zajedništva svetih i eshatološke nade.

U tom kontinuitetu između *Rituale Romanum* iz 1640. i *Velike knjige litanija* iz 2024., fond knjižnice KBF-a u Sarajevu nosi jasan teološko-povijesni luk. On svjedoči Crkvi koja neumorno traži uravnoteženje između čuvanja tradicije i pastoralne prilagodbe, između povijesne forme i životne aktualnosti.

1.3. Kronološki profil fonda

Liturgijska građa ovoga fonda nije tek zbirka knjiga, ona je povijesno i teološko svjedočanstvo o razvoju crkvene samosvijesti. Ona dopušta uvid u način na koji se kroz stoljeća oblikovala teologija obreda i ekleziološko razumijevanje Crkve kao liturgijske zajednice. Kronološki pogled na građu pokazuje da svaki naraštaj teologa i pastira nije samo preuzimao oblike prošlosti, nego ih je tumačio u svjetlu novih pastoralnih izazova. U tome se prepoznaje dinamika žive tradicije – *traditio viva* u kojoj Crkva ne čuva svoje nasljeđe poput muzejske starine, nego ga prisvaja i obnavlja u novim povijesnim okolnostima.

Fond knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu stoga nije puka povijesna zbirka, nego teološki prostor u kojem se susreću tekst, obred i vjera. Od *Rituale Romanum* do suvremenih molitvenika, on tvori neprekinuti niz kroz koji Crkva na ovim prostorima diše i moli.

Liturgijska građa pohranjena u knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu tvori jedinstveni niz duhovne i akademske baštine koji obuhvaća više od četiri stoljeća razvoja bogoslužne misli. Uvid

12 Usp.: *Velika knjiga litanija* (Split: Verbum, 2024.).

u kronološki raspored fonda pokazuje kontinuitet i evoluciju crkvene liturgijske kulture, od ranonovovjekovne posttridentske preskripcije do suvremenih teoloških refleksija o liturgiji kao prostoru zajedništva i teofanijskog iskustva.

Najranija građa potječe iz 17. stoljeća, razdoblja u kojemu Crkva nakon Tridentskoga sabora uspostavlja jedinstvene liturgijske obrasce koji postaju temelj zapadne crkvene prakse. Među najvrednijim djelima toga vremena nalazi se *Rituale Romanum Urbani VIII Pont. Max. iussu editum* (1640.),¹³ izvorni rimski obrednik kojim je Crkva definirala cjelovitost i autoritativnost sakramentalne prakse. Slična važnost pripada i djelu *De institutione, obligatione et religione horarum canonicarum libri tres Oliviera Bonaerta* (1624.),¹⁴ bogatom teološkom komentaru o bogoštovlju časoslova. Iako fond posjeduje tek nekoliko publikacija iz toga razdoblja, njihova normativna i formativna vrijednost čini ih kamenjem temeljcem cijele zbirke.

U 18. i 19. stoljeću fond se kvantitativno širi obuhvaćajući naslove poput *Officia sanctorum Slavonico idiomate recitanda...* (1791.)¹⁵ i *Compendium Constitutionum ecclesiasticarum diocesis Ratisbonensis* (1835.).¹⁶ Djela poput tih svjedoče o većoj pastoralnoj otvorenosti i jezičnoj prilagodbi liturgijskih priručnika. Posebno je zanimljivo da upravo ta izdanja povezuju rimski obred s probuđenim interesom za slavenske i narodne oblike bogoštovlja, što upućuje na živu interakciju tradicije i mjesne pobožnosti.

Najveći porast liturgijske građe vidljiv je u 20. stoljeću, koje obuhvaća čak 433 bibliografske jedinice. To razdoblje označuje plodno doba liturgijskog pokreta, čije je središte bila obnova teološkog razumijevanja obreda i njihova pastoralna aktualizacija. Naslovi poput *Liturgische Bewegung nach 50 Jahren. Gesammelte Aufsätze* (1959.)¹⁷ i *La Maison-Dieu* (1964.)¹⁸ pripadaju autorima i pokretima koji su neposredno prethodili Drugomu vatikanskom saboru te predstavljaju ozbiljnu znanstvenu artikulaciju liturgijske reforme. U istome razdoblju osobito mjesto zauzima i Uredba o svetom bogoslužju (1964.), službeni dokument II. vatikanskoga sabora, koji je trajno preoblikovao lice suvremene liturgije. Knjižnica posjeduje i niz izdanja koja odražavaju posaborski razvoj razumijevanja

13 Usp.: *Rituale Romanum Urbani VIII*.

14 Usp.: Olivier BONAERT, *De institutione, obligatione, et religione horarum canonicarum libri tres* (Ex Typographia Baltazaris Belzer, 1624.).

15 Usp.: *Officia sanctorum Slavonico*.

16 Usp.: *Compendium Constitutionum ecclesiasticarum*.

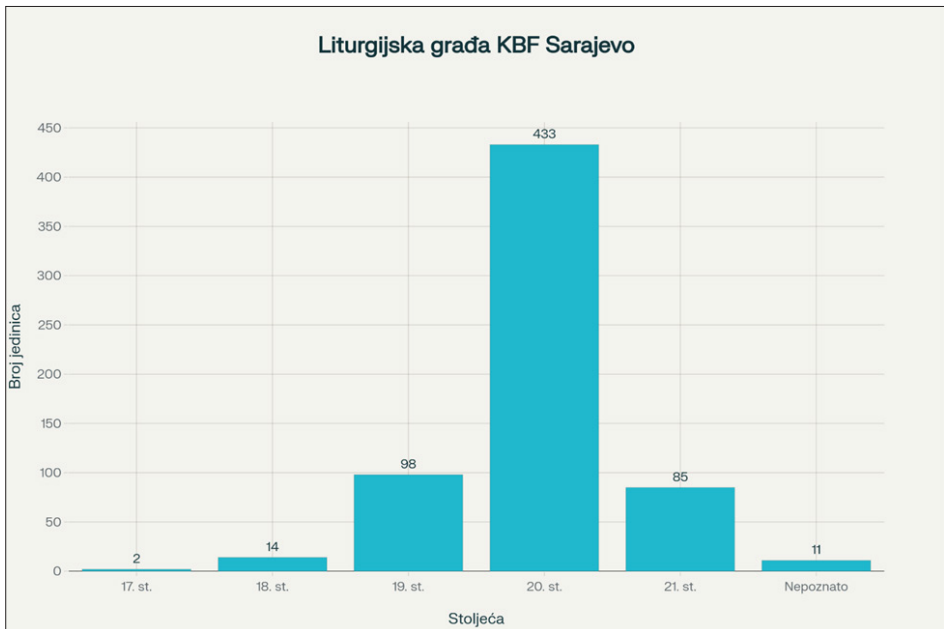
17 Usp.: *Liturgische Bewegung nach 50 Jahren: gesammelte Aufsätze* (Ars Liturgica, 1959.).

18 Usp.: *Centre de pastorale liturgique, La Maison-Dieu* (Paris: Les éditions du Cerf, 1964.).

liturgije, od novih misala i obrednika, pa sve do pastoralnih i mistagogijskih tumačenja liturgijskih tekstova.

Dok 20. stoljeće jasno dominira po brojnosti i znanstvenom značaju, 21. stoljeće nastavlja njegov duh istraživačke i duhovne vitalnosti. Djela kao što je *Velika knjiga litanija* (2024.)¹⁹ pokazuju kako živa molitvena tradicija ne prestaje, već se obnavlja u svjetlu suvremenih pastoralnih potreba. Uz radove koji promišljaju liturgijsko zajedništvo, pučku pobožnost i estetiku obreda, novija izdanja predstavljaju prirodan nastavak teološke misli koju su utemeljili autori liturgijskog pokreta.

Ukupna raspodjela fonda s 2 naslova iz 17., 14 iz 18., 98 iz 19., 433 iz 20. i 85 iz 21. stoljeća zorno prikazuje kako knjižnica KBF-a Sarajevo nije samo arhivska riznica nego i živi organizam crkvenog pamćenja. U njoj se čitava povijest liturgije očituje kao temeljni izraz vjere: od teološke norme i rubričke točnosti do suvremene hermeneutike zajedništva i vjerničkog sudjelovanja. Tako ovaj fond ne svjedoči samo o povijesti knjige nego i o povijesti Crkve koja moli, slavi i teologizira kroz liturgiju kao središte vlastitoga života.

19 Usp.: *Velika knjiga litanija*.

2. Struktura i sadržaj liturgijskog fonda

2.1. Dominantne vrste liturgijske građe

Liturgijski fond knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu odlikuje se iznimnim bogatstvom i raznovrsnošću građe koja obuhvaća gotovo sve ključne žanrove liturgijske literature. Središnje mjesto pripada knjigama, ponajprije liturgijskim priručnicima, teološkim monografijama i obrednim izdanjima koja sustavno prate razvoj crkvene liturgije kroz stoljeća, poput Romana Guardinija, *Vom Geist der Liturgie*,²⁰ te Giusepea Simonea Assemanija, *Kalendarium Ecclesiae universae*.²¹ Ti tekstovi predstavljaju ne samo teološko nego i kulturno svjedočanstvo odražavajući duhovni i znanstveni zamah liturgijske misli koja je oblikovala život i identitet Crkve.

U korpusu se jasno izdvaja skupina liturgijskih priručnika koji kombiniraju pastoralni i teološki pristup te služe kao pomoć pri slavljenju bogoslužja ili tumačenju njegovih obrednih elemenata. Njihova važnost leži u sposobnosti povezivanja teološke refleksije s konkretnim iskustvom vjerničke zajednice. Paralelno s njima, znatnu cjelinu čine rituali i obrednici, knjige koje sadržavaju norme, upute i obrasce za slavljenje sakramenata i blagoslova. Ta djela nose vrijednost izvornih svjedočanstava o razvoju liturgijskih struktura i o kontinuitetu rimskog obreda od 17. stoljeća nadalje.

Značajan segment fonda čine i zbornici radova te stručne monografije posvećene teološkim, povijesnim i pastoralnim vidovima liturgije. U takvim se izdanjima susreće dijalog između tradicije i suvremenosti između povijesne forme obreda i njegova duhovnog razumijevanja u današnjem kontekstu. Djela takva tipa posebno pridonose formiranju znanstvenog profila same knjižnice čineći je važnim mjestom za proučavanje razvoja liturgijskog pokreta i njegove recepcije u crkvenom životu, poput djela Josepha Andreae Jungmanna, *Missarum Sollemnia: eine genetische Erklärung der Römischen Messe*,²² jednog od djela liturgijske teologije 20. stoljeća koje povezuje povijesnu analizu i pastoralni pristup liturgiji.

20 Usp.: Romano GUARDINI, *Vom Geist der Liturgie* (Freiburg im Breisgau: Herder, 1934.).

21 Usp.: Giuseppe Simone ASSEMANI, *Kalendarium Ecclesiae universae: in quibus, tum ex vetustis marmoribus, tum ex codicibus, tabulis, parietinis, pictis, scriptis, scalptisve, sanctorum nomina, imagines, et festi per annum dies ecclesiarum orientis, et occidentis, praemissis uniuscujusque ecclesiae originibus recensentur, describuntur, notisque illustrantur*. T. 2. (Rim: Sumptibus Fausti Amidei, 1755.).

22 Usp.: Josef Andreas JUNGSMANN, *Missarum sollemnia: eine genetische Erklärung der Römischen Messe*. Bd. 1, *Messe im Wandel der Jahrhunderte, Messe und Kirchliche Gemeinschaft*, Vormesse (Freiburg im Breisgau: Herder, 1962.).

Iako u manjoj mjeri, prisutne su i pjesmarice, molitvenici i pojedina glazbena izdanja. Ta su djela osobito vrijedna jer predstavljaju „pučku“ dimenziju liturgije, onu koja povezuje crkvenu teologiju i pobožnost vjernika. Njihova prisutnost pokazuje kako knjižnica ne čuva samo akademsku produkciju nego i duhovnu baštinu koja je nadahnjivala liturgijski život zajednica. U cjelini gledano, fond liturgijske građe KBF-a Sarajevo odražava jedinstven spoj teološke sustavnosti i duhovne živosti. U njemu se prepoznaje povijest liturgije ne samo kao akademske discipline, nego kao živoga organizma Crkve, koja kroz stoljeća u riječima, notama i obredima izriče ono što vjeruje, slavi i u molitvi prenosi Bogu.

2.2. Jezična i paleografska struktura zbirke

Liturgijska zbirka Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu odlikuje se iznimnim bogatstvom i preciznim dokazima jezične i paleografske raznolikosti, potvrđenima katalogom građe. Fond omogućuje sveobuhvatna znanstvena i povijesna istraživanja ne samo kroz tematske nego i lingvističke i paleografske presjeke.

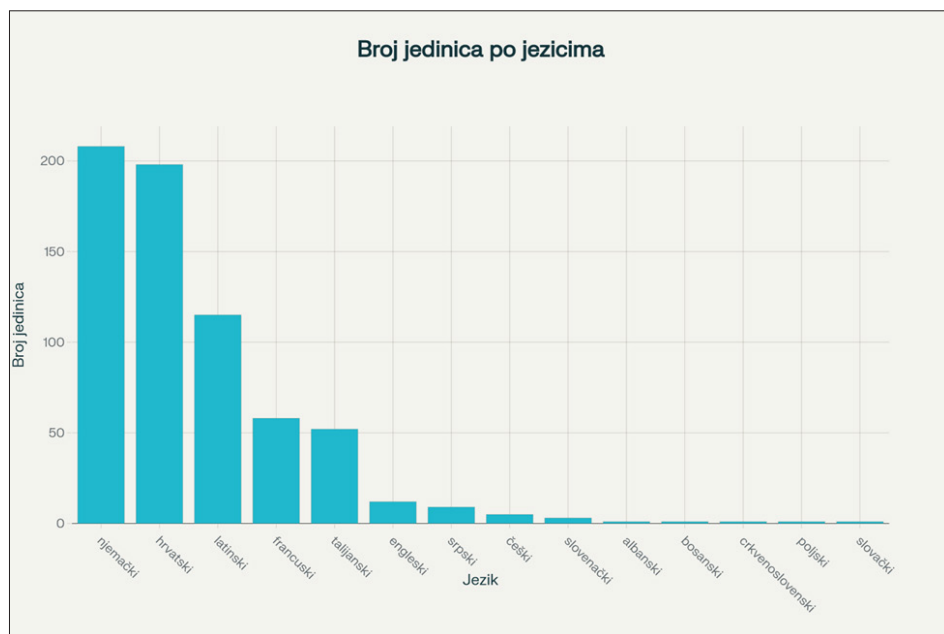
Najzastupljeniji je njemački jezik, s 208 naslova, čija prisutnost izravno odražava utjecaj i dugotrajan doprinos srednjoeuropske liturgijske misli, teoloških priručnika i pastoralnih vodiča koje su u našu regiju najviše prenosili liturgičari, izdavači i akademske institucije iz njemačkog govornog područja. Hrvatski jezik (198 naslova) s pravom zauzima značajno mjesto jer je u njegovim izdanjima vidljiva vitalnost domaće liturgijske tradicije, od povijesnih obredoslovnih priručnika do suvremenih znanstvenih studija i pastoralne literature, nužnih za formaciju domaćih teologa i pastoralnih djelatnika. Među njima se izdvaja primjer Stjepana Gjanića, *Priručnik za vršenje službe Božje po propisima rimskoga obreda*,²³ koji predstavlja vrijedan liturgijski vodič pisan hrvatskim jezikom, oblikovan u duhu pastoralne praktičnosti i liturgijske točnosti.

Latinski jezik zadržava svoju tradicionalnu ulogu jer je sa 115 naslova temelj rimske liturgijske pismenosti u fondu, od rituala i misala do teoloških komentara, svi potvrđuju kontinuitet službenoga jezika rimskokatoličkih obrednih i doktrinarnih izvora. Talijanski i francuski jezik, zastupljeni s 52 odnosno 58 naslova, značajno pridonose međunarodnom karakteru zbirke.

Posebnost fonda čini činjenica da su gotovo svi naslovi tiskani latinicom (640), dok su samo četiri naslovljena ćirilicom. Ta činjenica precizno

23 Usp.: Stjepan GJANIĆ, *Priručnik za vršenje službe Božje po propisima rimskoga obreda* (Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1919.).

potvrđuje dominantno zapadnoeuropski karakter zbirke, uz minimalnu, ali dragocjenu prisutnost paleografske raznolikosti. Manji broj naslova na srpskom, češkom, slovenskom, poljskom, slovačkom, albanskom, bosanskom i crkvenoslavenskom jeziku svjedoči o otvorenosti zbirke prema širem europskom kršćanskome nasljeđu, ali i o potrebama stručne i znanstvene zajednice za usporedbom liturgijskih kultura.

Distribucija liturgijske građe po jezicima (Knjižnica KBF-a Sarajevo), Pismo: latinica (640), ćirilica (4)

Fond tako, na temelju egzaktnih podataka iz kataloga, nudi jedinstvenu platformu za istraživanje liturgijske teologije, povijesti obreda i jezične tradicije Katoličke Crkve u regionalnom i europskom kontekstu te ostaje vrijedan izvor znanstvene istinitosti i kritičke analize za svakoga tko se bavi liturgijom.

2.3. Autori i izdavači

Autorski profil liturgijskog fonda knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu očituje bogatstvo izvora i kontinuitet razvoja liturgijske znanosti u europskom kontekstu. Fond okuplja autore koji su obilježili teološko promišljanje liturgije od 19. do 20. stoljeća, a njihova su djela oblikovala pastoralnu praksu i liturgijsku obnovu čitave Crkve.

Središnje mjesto zauzima dvojac Thierry Maertens²⁴ i Jean Frisque,²⁵ čije su publikacije brojem i sadržajem najzastupljenije u fondu.

Između vodećih autora posebno se ističe Pius Parsch, svećenik i teolog koji je svojim djelom odredio smjer pastoralno-liturgijskog pokreta u 20. stoljeću. Knjižnica KBF-a u Sarajevu posjeduje deset njegovih naslova, među kojima se ističu *Das Jahr des Heiles*²⁶ u tri sveska te kasnija jedinstvena edicija *Das Jahr des Heiles*²⁷ u jednom svesku. Ta su djela pastoralno-teološki vrhunac Parschova stvaralaštva. U njima autor objašnjava liturgijsku godinu kao kružni hod spasenja, gdje se blagdani Crkve promatraju ne tek kao obredi, nego kao „životni tijek Krista u duši vjernika“. Njegov tekst *Messerklärung: im Geiste der liturgischen Erneuerung*²⁸ dodatno utjelovljuje duh liturgijskog pokreta jer misu tumači kao život Crkve izražen u zajedničkoj molitvi i euharistijskom zajedništvu.

Uz njega se ističe Ildefons Schuster, milanski kardinal i autor djela *Liber Sacramentorum*, koje predstavlja cjelovitu povijesno-teološku studiju rimskog misala. Njegova prisutnost u fondu svjedoči o vezama između rimske i srednjoeuropske liturgijske misli.²⁹

Neizostavan je i Josef Andreas Jungmann čiji rad *Missarum Sollemnia* označava početak liturgijske znanosti u modernom smislu. Jungmann u tom djelu istražuje genezu mise kao povijesnog i teološkog

-
- 24 Thierry Maertens (1914.–2002.), benediktinac opatije Saint-André kraj Bruges (Belgija), istaknuti je liturgičar i teolog liturgijskog pokreta 20. stoljeća. Svojim pastoralnim i teološkim djelima pridonio je razumijevanju i provedbi liturgijske obnove nakon Drugoga vatikanskog sabora. Autor je više priručnika i komentara liturgijskih tekstova.
- 25 Jean Frisque (1926.–2019.) bio je belgijski benediktinac opatije Saint-André u Brugesu, istaknuti liturgičar i teolog. Posebno se posvetio pastoralnom produblivanju smisla liturgije i promicanju njezine duhovne dimenzije u životu Crkve.
- 26 Usp.: Pius PARSCH, *Das Jahr des Heiles: Klosterneuburger Liturgiekalender: für immerwährenden Gebrauch. Bd. 1, Weihnachtsteil* (Klosterneuburg: Volksliturgisches Apostolat Klosterneuburg, 1933.); *Das Jahr des Heiles: Klosterneuburger Liturgiekalender: für immerwährenden Gebrauch. Bd. 2, Osterteil* (Klosterneuburg: Volksliturgisches Apostolat Klosterneuburg, 1934.); *Das Jahr des Heiles: Klosterneuburger Liturgiekalender: für immerwährenden Gebrauch. Bd. 3, Schlußteil* (Klosterneuburg: Volksliturgisches Apostolat Klosterneuburg, 1934.).
- 27 Usp.: Pius PARSCH, *Das Jahr des Heiles: in einem Bande* (Klosterneuburg: Volksliturgisches Apostolat, 1947.).
- 28 Usp.: Pius PARSCH, *Messerklärung: im Geiste der liturgischen Erneuerung* (Wien: Verlag Volksliturgisches Apostolat, 1935.).
- 29 Zbirka *Liber sacramentorum* sastoji se od više svezaka u kojima autor sustavno obrađuje povijest, značenje i razvoj rimskoga bogoslužja kroz liturgijsku godinu. Svaki od svezaka posvećen je određenom liturgijskom ciklusu ili blagdanskome razdoblju te nudi bogatu povijesno-liturgijsku analizu misa, molitava i obreda rimskog misala

izraza Crkve te svojim pristupom otvara put hermeneutici obreda koja je kasnije postala središte liturgijske teologije.³⁰

Suvremena duhovna literatura zastupljena je djelima Anselma Grüna koji osobito pridonosi povezivanju liturgijskog života s duhovnom antropologijom. Njegov liturgijski govor čini liturgiju prostorom susreta, nutarnjeg mira i duhovne obnove.

Djelomično su reprezentirana i brojna manja imena poput Giuseppea Simonea Assemanija, Luigija Morettija, Theodora Schnitzlera i Romana Guardinija čiji su doprinosi oblikovali različite teološke naglaske u europskoj liturgijskoj refleksiji. Guardinijev utjecaj, osobito kroz djelo *Vom Geist der Liturgie*,³¹ iako u fondu u fragmentarnom izdanju, ostaje temelj duhovne i filozofske interpretacije bogoslužja.

U fondu knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu zastupljen je i niz hrvatskih autora koji svjedoče o kontinuitetu i zrelosti domaće liturgijske teologije. Njihova djela obuhvaćaju razdoblje od kraja 19. stoljeća do danas i odražavaju različite pristupe proučavanju i življenju liturgije od obredoslovno-poučnih priručnika do suvremenih teoloških i pastoralnih studija. Ta izdanja pokazuju da hrvatska liturgijska misao nije tek povremeni odjek europskih kretanja, nego organski dio širega liturgijskog pokreta koji je oblikovao suvremeno lice Crkve. Svojim pastoralnim, teološkim i znanstvenim doprinosima hrvatski su autori u fondu prisutni kao autentični svjedoci crkvenog života, čime pridonose identitetu i cjelovitosti liturgijske zbirke.

Fond odražava kako geografski, tako i znanstveni kontinuitet s glavnim europskim središtima liturgijskog izdavaštva, među kojima se ističu: Beč, Regensburg, Rim, Pariz i Verona. Upravo su ti gradovi bili kulturne točke gdje su se susretale rimska teološka tradicija i srednjoeuropska metodičnost. U novijim izdanjima prepoznaju se i postkoncilske liturgijske biblioteke izdanja kuća poput Herder Verlag, Desclée & Cie, i Edizioni Liturgiche, kojih su knjige oblikovale suvremenu liturgijsku recepciju u akademskim i pastoralnim krugovima.

Uravnotežena kombinacija autora i izdavača čini sarajevski liturgijski fond ne samo bogatom zbirkom izvora nego i živim dokumentom teološke evolucije, u kojem su knjige postale putokazi prema razumijevanju liturgije kao življene teologije Crkve.

30 Svesci *Missarum sollemnia*, Josefa Andrea Jungmanna, predstavljaju kapitalno dvotomno djelo koje pruža genetsko objašnjenje nastanka i razvoja rimske mise. Objavljeno je pod njemačkim naslovom „Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe“ i ubrzo je postalo jedno od najvažnijih referentnih djela suvremene liturgijske znanosti.

31 Usp.: Romano GUARDINI, *Vom Geist der Liturgie* (Freiburg im Breisgau: Herder, 1934.).

2.4. Tematski presjeci

Struktura liturgijske građe knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu ukazuje na sustavno oblikovan fond koji ujedinjuje različite obredne tradicije i teološke pristupe. U cjelini, zbirka odražava bogatstvo zapadne i istočne liturgijske baštine, pri čemu prevagu ima rimski obred, dok su u manjoj mjeri zastupljeni istočnokatolički i pravoslavni izvori. Takav raspored ne predstavlja samo tehničku podjelu građe nego i svojevrsnu teološku kartu Crkve koja u svojim liturgijskim oblicima izražava jedinstvenu vjeru na više jezika, kroz različite duhovne naglaske i crkvene tradicije.

2.4.1. Građa rimskog obreda

Najveći dio knjižnog fonda čini građa povezana s rimskim obredom, koji kroz više stoljeća predstavlja teološku i disciplinarnu srž latinske Crkve. U fondu je zabilježeno četrdesetak naslova koji pripadaju tom korpusu. Ta djela nisu samo povijesni spomenici bogoslužne književnosti nego i dragocjeni izvori za proučavanje liturgijske reforme, razvoja obredne discipline te pastoralne primjene rimskoga bogoslužja.

Obrednici i martirologiji u fondu svjedoče o sustavnosti liturgijske formacije i o kontinuitetu rimske tradicije koja se od Tridentskog sabora oblikuje kao univerzalni obrazac Crkve. Ti naslovi, često bogato opremljeni propisima o sakramentima, blagoslovinama i misnim obrascima, izraz su teološkog načela „*lex orandi, lex credendi*“, vjera Crkve izražena u njezinu molitvenom jeziku. U njima je sabrana cjelina rimskog obreda kao čuvara jedinstva, ali i teološkog instrumenta koji povezuje različite narode i jezike u istom slavlju vjere. Ti tekstovi ujedno pokazuju i proces prijelaza od latinskih normativnih izdanja prema modernim pastoralnim i praktičnim priručnicima koji su obilježili teološku misao 19. i 20. stoljeća.

2.4.2. Istočnokatolička i pravoslavna liturgika

U fondu se nalazi i manji, no sadržajno vrlo vrijedan segment građe posvećen istočnim liturgijskim tradicijama, bizantskoj, slavenskoj i katoličkim Crkvama istočnog obreda. Sedam naslova obuhvaćenih ovom kategorijom odražava višestoljetnu prisutnost orijentalne teologije u europskoj i hrvatskoj liturgijskoj kulturi. Posebno se ističu *Missale*

Hervoiiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum (1973.),³² reprezentativno izdanje glasovitoga *Hrvojeva misala*, zatim *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala* (1952.)³³ te *Crtice o slovenskoj liturgiji*³⁴ (Šimun Milinović, 1880.). Ta djela imaju iznimnu povijesnu i kulturnu važnost jer svjedoče o očuvanju slavenskog bogoslužnog jezika i njegovu mjestu u europskoj kulturno-liturgijskoj povijesti.

Znanstveno se osobito ističe klasično djelo *De rationibus festorum mobilium utriusque Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis* (Nicolaus Nilles, 1868.),³⁵ koje predstavlja sustavnu komparativnu analizu između zapadne i istočne liturgijske tradicije. U novije vrijeme, knjižnica posjeduje suvremeni priručnik *Liturgika grčko-slavenskog obreda* (Juraj Pavić, 2019.), koji doprinosi interdisciplinarnom razumijevanju bizantske teologije i simboličke svetih čina.

Važna dopuna ovom tematskom segmentu jest i prisutnost pravoslavne liturgijske građe. Među primjerima se nalazi duhovno-književno djelo *Srpski psalmi: (bolni izlivi duše stisnute prolaznošću i proturečnošću)*, (Žarko Gavrilović, 1980.),³⁶ koje kroz poetsku meditaciju otkriva duboku molitvenu tradiciju pravoslavnog duha, te studija *Liturgijska obnova u XX veku: istorijat i bogoslovske ideje liturgijskog pokreta u Rimokatoličkoj crkvi i njihov uzajamni odnos s liturgijskim životom Pravoslavne crkve* (Vladimir Vukašinić, 2001.),³⁷ koja sustavno analizira odnose između katoličke i pravoslavne liturgijske teologije u 20. stoljeću. Vukašinićevo djelo osobito je važno jer pruža rijedak primjer usporednog proučavanja obaju obreda -rimsko-katoličkog i pravoslavnog - i pokazuje njihovu suštinsku teološku srodnost kroz zajedničko shvaćanje liturgije kao izraza „življenja Crkve“, ali i specifičnosti u pristupu liturgijskoj obnovi u oba crkvena konteksta.

32 Usp.: *Missale Hervoiiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum: transcriptio et commentarium* = Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića (Zagreb: Staroslavenski institut „Svetozar Rittig“, 1973.).

33 Usp.: Ljudevit GREGOV TOR, *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala: izvadak iz doktorske disertacije „Provi tiskani glagoljski misal“* (Zagreb: Bogoslovni fakultet Sveučilišta, 1952.).

34 Usp.: Šimun Milinović, *Crtice o slovenskoj liturgiji: na uspomenu tisućnog goda glagoljice* (Zadar: I. Wodicke, 1880.).

35 Usp.: Nicolaus NILLES, *De rationibus festorum mobilium utriusque Ecclesiae Occidentalis atque orientalis commentarius: usui clericorum accomodatus* (Viennae: Sumptibus Mayer & Soc., 1868.).

36 Usp.: Žarko GAVRILOVIĆ, *Srpski psalmi: (bolni izlivi duše stisnute prolaznošću i protivurečnošću)*, (Beograd: Solidarnost, 1980.).

37 Usp.: Vladimir VUKAŠINOVIĆ, *Liturgijska obnova u XX veku: istorijat i bogoslovske ideje liturgijskog pokreta u Rimokatoličkoj crkvi i njihov uzajamni odnos s liturgijskim životom Pravoslavne crkve* (Beograd: Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, 2001.).

Ovaj segment zbirke, iako kvantitativno manji, ima iznimnu ekumensku vrijednost. On potvrđuje otvorenost knjižnice KBF-a u Sarajevu prema proučavanju jedinstva i raznolikosti kršćanske liturgijske tradicije. Prisutnost bizantskih, glagoljaških i pravoslavnih izvora čini fond duhovnim mostom između Istoka i Zapada, mjestom gdje se spajaju različiti oblici crkvene molitve u zajedničkom teološkom shvaćanju otajstva vjere.

3. Teološka i znanstvena vrijednost zbirke

3. 1. Povijesni i teološki komentari

Knjižnični fond Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu sadržava iznimno vrijednu zbirku povijesnih i teoloških komentara u kojoj se jasno vidi kontinuitet razvoja liturgijske misli od ranog novog vijeka do suvremenog razdoblja. Prema stvarnim podacima iz dokumenta, ova kategorija obuhvaća ukupno 67 naslova, a svoje korijenje započinje već u 17. stoljeću.

Te najstarije publikacije prva su sustavna svjedočanstva o liturgijskoj disciplini rimskoga obreda i izražavaju njegov karakterističan spoj teologije, pobožnosti i pastoralne prakse.

U idućim stoljećima (18. i osobito 19.) fond bilježi postupno širenje žanra liturgijskih komentara. Naslovi poput *Kurzgefaßte Erklärung der liturgischen Bestandtheile des heiligen Meßopfers* (1847.)³⁸ i *Liturgik oder Erklärung der gottesdienstlichen Handlungen der Katholischen Kirche* (1857.)³⁹ potvrđuju snažan interes srednjoeuropske teološke škole za sustavno tumačenje mise i crkvenih obreda. Autori tih djela liturgiju promatraju ne samo kao obred nego i kao vidljivi izraz dogmatske istine i konkretan znak vjere zajednice. Uz njih se pojavljuju i teološko-povijesna istraživanja istočne tradicije poput *Chosroæ magni episcopi Monophysitici explicatio precum Missæ* (1880.)⁴⁰ što dodatno potvrđuje širinu fonda i otvorenost prema komparativnim liturgijskim studijama.

U svim tim djelima zajednička je težnja prema razumijevanju svetih čina „iznutra“, što je ujedno i temelj liturgijske hermeneutike koja će se kasnije razviti u 20. stoljeću. Time knjižnica KBF-a čuva ne samo književni

38 Usp.: *Kurzgefaßte Erklärung der liturgischen Bestandtheile des heiligen Meßopfers* (Innsbruck: Wagner'schen Buchhandlung, 1847.).

39 Usp.: *Liturgik oder Erklärung der gottesdienstlichen Handlungen der Katholischen Kirche* (Prag: Carl Hellmann's Verlag, 1857.).

40 Usp.: *Chosroæ magni episcopi Monophysitici explicatio precum Missæ* (Friburgi Brisgoviae: Sumptibus Herder, 1880.).

spomenik liturgijske povijesti nego i živo svjedočanstvo o teološkoj dubini i kontinuitetu liturgijske misli u okviru rimskoga obreda.

3.2. Praktični priručnici i pastoralni zbornici

U okviru istoga fonda nalazi se i 48 naslova praktičnih liturgijskih priručnika i zbornika, koji pokazuju prijelaz liturgije iz čisto normativnog područja u prostor pastoralne i praktične primjene. Njihova svrha nije bila samo tumačenje obreda nego i pomoć u njihovu pravilnu i dostojanstvenu izvođenju u svakodnevnom crkvenom životu. Ta su djela posebno važna jer odražavaju liturgijsku osjetljivost Crkve prema konkretnim potrebama svećenika i vjernika.

Među prvim i najzanimljivijim primjerima nalazi se *Memoriale rituum: kleines liturgisches Handbuch zum Gebrauche bei Einigen der vorzüglichsten Heiligen Handlungen in kleineren Kirchen* (1862.),⁴¹ koji spaja praktične upute s obrednim propisima. To djelo svjedoči o razvoju pastoralne liturgijske prakse u 19. stoljeću i formiranje prve generacije „pastoralnih“ obrednika. U fondu su također prisutni priručnici iz 20. stoljeća kao što su *Pristupit ću k oltaru božjem: priručnik za službenike oltara* (1959.)⁴² i *Handbuch für Sakristane* (1967.),⁴³ što pokazuje kontinuitet brige za konkretnu provedbu bogoslužja u poslijekoncilskom razdoblju.

Zbornici poput *Zajednička žrtva: pastoralno-liturgijski tečaj u Zagrebu* (1962.)⁴⁴ i *Priručnik rimskoga obrednika: izdan za upotrebu svećeništvu nadbiskupije zagrebačke* (1965.)⁴⁵ svjedoče o prijelomnom razdoblju liturgijske reforme u Hrvatskoj, kada se teologija obreda počela usvajati kroz pastoralnu praksu i crkvene seminare. Ta djela zauzimaju prijelazno mjesto između tradicionalnog i suvremenog liturgijskog poimanja pokazujući kako je Crkva u lokalnom kontekstu reagirala na smjernice Drugoga vatikanskoga sabora.

41 Usp.: *Memoriale rituum: kleines liturgisches Handbuch zum Gebrauche bei Einigen der vorzüglichsten Heiligen Handlungen in kleineren Kirchen* (Regensburg: Druck und Verlag von Georg Joseph Manz, 1862.).

42 Usp.: *Pristupit ću k oltaru Božjem: priručnik za službenike oltara* (Zagreb: Franjevački samostan, 1959.).

43 Usp.: *Handbuch für Sakristane* (Augsburg: Verlag Winfried-Werk, 1967.).

44 Usp.: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, (ur.), *Zajednička žrtva: zbornik pastoralno-liturgijskog tečaja u Zagrebu 1962. I.* (Makarska: Izdalo uredništvo „Službe Božje“, 1963.).

45 Usp.: *Priručnik rimskoga obrednika: izdan za upotrebu svećeništvu nadbiskupije zagrebačke. Naredbom i oblašću Antuna Bauera, nadbiskupa* (Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1965.).

Ova vrsta literature u knjižničnom fondu posebno je dragocjena jer pokazuje liturgiju kao živu stvarnost, kao prostor u kojem se teološko i svakodnevno susreću. U njima se ne vidi samo tekst obreda nego i duh Crkve koja se neprestano obnavlja kroz slavlje. Priručnici i zbornici tako postaju most između povijesne liturgijske tradicije i pastoralne stvarnosti.

3.3. Teološko značenje i identitet fonda

Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu čuva vrijednu liturgijsku zbirku koja se ističe svojim obujmom i slojevitom povijesnom građom te predstavlja značajan teološki izvor. Raspon građe od 17. do 21. stoljeća svjedoči o gotovo četiristogodišnjem kontinuitetu liturgijske misli te predstavlja stvarnu kronologiju formiranja liturgijske teologije od klasičnoga rimskog obrednika do suvremenih studija o liturgijskoj obnovi nakon Drugoga vatikanskog sabora.

Znanstvena važnost zbirke očituje se u njezinoj interdisciplinarnoj strukturi. Djela u fondu obuhvaćaju teološke komentare, liturgijske priručnike, pastoralne zbornike, ali i teorijske radove koji istražuju povijesni i antropološki kontekst obreda. Time fond KBF-a omogućuje ne samo povijesno nego i teološko-filozofsko istraživanje liturgije kao izvora crkvenog identiteta. Posebnu znanstvenu vrijednost ima dokumentirana građa iz srednjoeuropskog prostora (njemačkog, talijanskog i francuskog), koja pruža temelj za usporedna liturgijska istraživanja i rekonstrukciju europskih pastoralnih i obrednih reformi.

Knjižnica kroz taj fond ne čuva samo knjige nego i živu memoriju liturgijske teologije, što je čini nezaobilaznim referentnim mjestom za istraživače liturgike, povijesti Crkve i sakramentalne teologije u širem europskom kontekstu.

Ova starija djela čine povijesni temelj zbirke, ne samo zbog svoje teološke težine nego i zbog filološke i kulturne vrijednosti jer dokumentiraju proces standardizacije obreda i oblikovanja liturgijske discipline na europskom tlu.

4. Perspektive razvoja liturgijske zbirke

Liturgijska zbirka Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, unatoč svojoj značajnoj i reprezentativnoj strukturi, otvara niz smjernica za znanstveno unapređenje i sustavnu nadogradnju. Fond, utemeljen na višestoljetnoj tradiciji teološke izobrazbe i pastoralne prakse, trenutno pruža dubinski presjek najvažnijih razdoblja rimske liturgijske tradicije,

s izrazito snažnim naglaskom na 19. i 20. stoljeće. No, ta prikupljenost u kronološkoj zastupljenosti nameće potrebu za dopunom ranijih povijesnih faza, osobito građe iz 17. i 18. stoljeća, gdje se danas nalaze tek fragmenti temeljnih obrednih spisa.

U kontekstu interdisciplinarnih i ekumenskih izazova, zbirka pokazuje nužnost jačeg uključivanja istočnih liturgijskih tradicija. Iako fond posjeduje određene tekstove na temu bizantske i pravoslavne liturgike, njihova brojnost nije dovoljna za pouzdanu komparativnu analizu ili za obogaćivanje znanstvenih diskurza o međureligijskom susretu unutar kršćanskoga prostora. Dopuna fonda kritičkim izdanjima i rukopisima iz istočnih crkava bila bi vrijedna znanstvena inovacija i doprinos tako važnom teološkom dijalogu.

Unatoč visokom znanstvenom stupnju pojedinih izdavačkih i autorskih doprinosa, bilježe se i praznine u dijelu koji se odnosi na liturgijsko-pastoralne priručnike suvremenog doba, naročito u području liturgijsko-glazbene literature i ikonografskih izvora. Ograničen broj muzikalija značajno smanjuje mogućnosti proučavanja glazbene dimenzije liturgije, što je neupitno bitan aspekt liturgijskog bogoslužja. Nadalje, manjak objava nastalih nakon 2015. godine ukazuje na potrebu aktivnijeg osuvremenjivanja zbirke sukladno novim teološkim trendovima i interdisciplinarnim pristupima.

Pristup budućem razvoju zbirke mora biti višedimenzionalan. Jedna od ključnih smjernica jest ciljano prikupljanje i kataloška obrada tema povijesne liturgike koja pokriva sve faze, uključujući posebno rijetke izdanke ranonovovjekovne literature. Drugi ključni prioritet bio bi sustavni razvoj fonda istočnih liturgijskih tradicija s uzastopnim uključivanjem kritičkih izdanja, što ne samo da proširuje epistemološki horizont zbirke nego afirmira i ekumenski potencijal teološke refleksije.

Osim toga, uvažavajući važnost liturgijske glazbe kao sastavnog dijela obreda, preporučuje se integracija liturgijsko-glazbenih rukopisa, notnih zbirki te suvremenih istraživanja glazbene liturgike. Konačno, kontinuirana obnova i ažuriranje fonda kroz uvođenje najnovijih znanstvenih izdanja, naročito iz područja suvremene liturgijske hermeneutike, pastoralne teologije i antropologije susreta unutar liturgije, omogućit će fondu da ostane relevantan i djelotvoran istraživački resurs.

Zaključak

Studija liturgijske zbirke knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu potvrđuje da ovaj fond predstavlja izvanredno kompleksan i

znanstveno relevantan presjek povijesti, teologije i kulture Crkve na našem prostoru. Analizirani podaci i interpretacije uvjerljivo dokazuju da se liturgijska tradicija oblikovala kroz dinamičan dijalog između univerzalnog rimskog obreda, regionalnog identiteta i suvremene teološke misli. Snažno je prisutan kontinuitet od najstarijih obrednih normi 17. stoljeća, preko ključnih reformatora i pastoralnih mislilaca zrelog 20. stoljeća, do novih hermeneutičkih i ekumenskih pristupa liturgiji u suvremenoj epohi.

Zbirka se ističe impozantnom jezičnom širinom, čime precizno dokumentira ulogu njemačkog, hrvatskog, latinskog te drugih europskih jezika u formiranju liturgijskog identiteta i znanstvene komunikacije. Paleografski profil pokazuje neupitnu dominaciju latinice, što je u skladu s povijesnim i kulturnim tijekovima ovoga prostora. Prisutnost raznih vrsta građe, od obrednika i misala preko monografija i pastoralnih priručnika do suvremenih teoloških rasprava, svjedoči o pluralnosti pristupa i višeslojnosti znanstvenog istraživanja liturgije.

Istovremeno, analiza jasno razotkriva i postojeće nedostatke: oskudnu zastupljenost dragocjene građe iz ranijih stoljeća, ograničenost istočno-liturgijskih i glazbenih izvora te manjak najnovijih akademskih izdanja potrebnih za dijalog s globalnim liturgijskim i teološkim strujanjima. Na temelju detaljnog uvida, preporučuje se stalan i sustavan rad na prikupljanju starije i interdisciplinarne građe, posebno s naglaskom na rukopisna, glazbena i istočna liturgijska izdanja, kao i digitalizaciju i otvorenost prema suvremenim znanstvenim istraživanjima.

Zaključno, liturgijska zbirka KBF-a u Sarajevu ne predstavlja samo arhiv liturgijskih knjiga nego i dinamičan *locus* znanstvenog, duhovnog i kulturnog susreta. Svojom strukturom i sadržajem ona omogućuje teologu, povjesničaru i pastoralnom djelatniku ozbiljno i odgovorno iščitavanje povijesti liturgije te njezino aktualiziranje u današnjem kontekstu. Zbirka time postaje žarište dijaloga tradicije i suvremenosti, znanstvenih metoda i crkvenog životnog iskustva, te nepobitno potvrđuje da liturgija ostaje ishodište, vrhunac i pokretač autentične teološke refleksije u životu Crkve.

LITURGICAL HOLDINGS OF THE LIBRARY OF THE CATHOLIC THEOLOGICAL FACULTY IN SARAJEVO: HISTORY AND THEOLOGICAL VALUE

Abstract

The paper presents a scholarly analysis and theological evaluation of the liturgical collection held in the Library of the Catholic Theological Faculty in Sarajevo. Following an introductory exposition of the liturgy as the source and summit of the Church's life, the study examines the historical development and context of the liturgical materials from the 17th to the 21st century, emphasizing the continuity of the Roman rite and the presence of Eastern liturgical traditions. The central section of the article analyzes the structure and content of the collection according to types and genres of material, linguistic and paleographic diversity, authorship and publishing representation, as well as thematic intersections between Roman and Eastern liturgical sources. Particular attention is devoted to the theological and scholarly value of the collection, its contribution to the formation of theologians, and the preservation of ecclesial memory. The concluding section outlines perspectives for the future development of the collection, recommending its enrichment with older, musical, and Eastern-liturgical materials, along with interdisciplinary enhancement. Thus, the collection is affirmed as a locus theologicus - a space where faith, history, and scholarship converge in service of liturgical theology.

Keywords: *Library of the Catholic Theological Faculty Sarajevo; liturgical holdings; Roman rite; Eastern traditions; historical development; theological heritage.*